

EEN OPEN OPEN MONUMENTENDAG

Erfgoed vroeger, nu en in de toekomst

OPEN OPEN?

Nee, dit is geen tikfout: de 26ste Open Monumentendag in 2014 wordt een open Open Monumentendag. Dat zit zo: de themaloze feesteditie van 2013 leerde ons dat ook een Open Monumentendag met een open, vrije invulling – meer bepaald: The best of... – veel Lokale Comités inspireert. Er waren tal van mooie, zinvolle   n succesrijke programma's.

Ook de 26ste Open Monumentendag heeft g  en thema, in de zin van een strikte inhoudelijke invalshoek. 'Erfgoed, vroeger, nu en in de toekomst', de slagzin voor 2014, laat alle mogelijkheden open en legt tegelijk de brug naar de Open Monumentendag nieuwe stijl, die er vanaf 2015 komt.

Natuurlijk blijven we vanuit Herita ook voor de Open Monumentendag van 2014 volop ideeën, inspiratie en voorbeelden aanreiken. Dat doen we een eerste keer in deze bladzijden. We wensen je veel 'open' leesplezier!

HET HART VAN OPEN MONUMENTENDAG

Er verandert niets aan de krachtige missie van Open Monumentendag: het onroerend erfgoed en zijn waarden staan centraal. Het evenement verbreedt het draagvlak voor monumentenzorg, bij het grote publiek en bij de diverse overheden. Het zorgt voor een positieve beeldvorming en is de spil van een brede jaarwerking rond monumentenzorg.

Open Monumentendag blijft een gratis evenement dat steunt op de Lokale Comités. Het wordt ondersteund door de vijf provincies en de Vlaamse Overheid. Herita coördineert op Vlaams niveau.

ERFGOED VROEGER, NU EN IN DE TOEKOMST?

Eigenlijk kun je zeggen dat Open Monumentendag in 2014 het erfgoed als... erfgoed in de kijker zet. Wat dat betekent, welke 'kapstokken' en perspectieven er zijn en hoe je dat lokaal kunt invullen, zal een eerste keer uit deze bladzijden blijken. Onder meer uit deze bladzijden. We reiken ideeën aan, maar stellen tegelijk met veel plezier vast dat de Lokale Comités creatief aan de slag gaan met deze inhoudelijke input! Anders gezegd: wat je hier leest, is een aanzet, een prikkel, een open uitnodiging.

In 2014 zijn er alvast enkele herdenkingen en verjaardagen die je als kapstok zou kunnen gebruiken: 100 jaar Eerste Wereldoorlog, 50 jaar Charter van Venetië, 50 jaar migratie, 500 jaar Vesalius, 70 jaar landing in Normandië en bevrijding, 75 jaar Albertkanaal. Sommige vermelden we nog verderop in deze bladzijden.

BLIJF OP DE HOOGTE VAN HET RECENTE NIEUWS

Via onze nieuwsbrief blijf je steeds op de hoogte van de voorbereidingen, praktische tips en belangrijke deadlines. Ontvang je de nieuwsbrief momenteel nog niet?

Schrijf je in via de website op www.openmonumenten.be/nieuwsbrief

En natuurlijk biedt www.openmonumenten.be nog veel meer – en de komende weken en maanden steeds meer inspiratie. Ga zeker geregeld eens kijken!

Heb je vragen of twijfels over jouw programma? Toets nu al jouw ideeën af bij Herita of jouw provinciale coördinator. We staan je graag bij met raad en daad! Alle contactgegevens vind je achteraan in de inspiratiegids.

OPEN IDEEËN: ZET U AAN HET DENKEN!

“Het begrip ‘historisch monument’ omvat niet alleen de architectonische schepping als zelfstandig object, maar ook stads- en dorpsgezichten als uitingen van een bijzonder cultuurpatroon, als voorbeelden van een kenmerkende ontwikkeling of een historische gebeurtenis. Het omvat niet alleen grote artistieke scheppingen, maar ook eenvoudige objecten die in de loop van de tijd een culturele betekenis hebben gekregen.”

(Artikel 1 van het Internationaal Handvest voor behoud en restauratie van monumenten en stads- en dorpsgezichten, kortweg: Charter van Venetië, 1964)

ONROEREND ERFGOED, EEN BEGRIIP IN EVOLUTIE

EEN (BESCHERMD) MONUMENT STAAT NOOIT ALLEEN

Toen in ons land de eerste inventaris- en beschermingslijsten werden gepubliceerd, stonden daar vooral openbare, religieuze en beeldbepalende gebouwen op: kerken, gemeente- en stadhuisen, gerechtsgebouwen, kastelen, stadspoorten... Inmiddels zijn we flink wat decennia verder. Vlaanderen telt momenteel 13.681 beschermde relikten: hoofdzakelijk monumenten (11.250), maar ook dorpsgezichten (1235), landschappen (767), stadsgezichten (334), ankerplaatsen (65), archeologische zones (15) en varende relikten (15). De gebiedsdekkende inventaris Bouwen door de eeuwen heen bevat een veelvoud hiervan aan waardevolle relikten.

Lange tijd keek men in de eerste plaats naar monumenten als geïsoleerde historische objecten. Nu gaat de aandacht meer en meer óók naar de omgeving en de context: een monument staat niet alleen. Een voorbeeld: een fort staat nooit toevallig waar het staat. Het is vaak verbonden met andere forten, ligt op een strategische plek én had een bepalende invloed op het landschap eromheen. Iets vergelijkbaars geldt voor molens, kerken, abdijen, fabrieken, begijnhoven, herenhuizen, tuinen, dijken...

Breng op Open Monumentendag, behalve het verhaal van het monument, ook dat van zijn omgeving. Misschien moet je daarvoor over de gemeentegrenzen kijken. En: wat is een monument eigenlijk? Wat is in jouw stad of gemeente beschermd en wat is ‘waardevol niet-beschermd’ erfgoed? Wat betekent dat concreet: ‘als monument beschermd’, ‘een beschermd landschap of dorpsgezicht’, ‘een ankerplaats’? Gebruik sprekende voorbeelden, eyeopeners.

→ Enkele voorbeelden

De tientallen forten, schansen, bunkers en kleinere verdedigingswerken van de Antwerpse fortengordels, die als een geheel werden ontworpen, bepalen tot op vandaag mee het uitzicht van hun omgeving en zelfs van de hele provincie. Ze zijn bijzonder waardevol op het vlak van erfgoed en natuur, en bieden volop mogelijkheden voor recreatie en ruimtelijke ordening.

Dat de inplanting van een nieuwe nijverheid een hele omgeving van gedaante kan doen veranderen, blijkt bij uitstek uit de geschiedenis van de Limburgse mijnen. Onder meer steden als Beringen en Genk hebben er hun huidige vorm aan te danken. Op een andere schaal geldt iets gelijkaardigs voor bijvoorbeeld de elektriciteitscentrales van Zwevegem, die recent herbestemd is als Transfo, en van Evergem, waar de tuinwijk Herryville bij de centrale van Langerbrugge hoort. Hoe breng je dat verhaal? Hoe gaan de gemeenten om met wat inmiddels industrieel en ander erfgoed is geworden?

← Fort 4, Mortsel

↑ Transfo, Zwevegem

'KLEIN' EN 'NIEUW' ERFGOED

Monumentenzorg concentreerde zich dus lange tijd vooral op grote, publieke en beeldbepalende gebouwen. De inhoud van de notie 'monument' is inmiddels ingrijpend veranderd en verruimd. Zo is er de toegenomen aandacht voor interieurs, die in de monumentenzorg 'oude stijl' nogal eens werden veronachtzaamd, en voor de meer recente, 20ste-eeuwse architectuur. Nieuwe thema's zijn aan de orde, zoals kusterfgoed, landbouwerfgoed, industrieel erfgoed, militair erfgoed... Ook de 'kleine architectuur' krijgt aandacht: arbeiderswoningen, kapelletjes, funerair erfgoed, kleine maar 'sprekende' relictten zoals pompen, grenspalen, kiosken enz. Of denk aan trage en holle wegen, dreven enz. Een voor een veroverden ze hun plaats in de erfgoedzorg. Het is verrassend hoe er vaak een groot verhaal schuilgaat achter het kleine: over drinkwatervoorziening, nutsvoorzieningen als gas en elektriciteit, grensafbakeningen, omgaan met de dood, geloof, het werkend leven, het lokale muziekleven...

Maak de denkoefening: welk 'klein' en 'ander' erfgoed in je stad of gemeente kreeg tot dertig, twintig, tien... jaar geleden geen of nauwelijks aandacht en nu meer? Indicaties zijn: het werd aan zijn lot overgelaten, het was bedreigd, er was geen sprake van bescherming en dus van overheidssteun, het viel buiten het blikveld van het beleid... Hoe, wanneer en waardoor is dat veranderd? Wat is er geworden van dat 'nieuwe' erfgoed? En – toegegeven: dit is per definitie een moeilijke – zijn er nog blinde vlekken: erfgoed dat wij, prille 21ste-eeuwse erfgoedzorgers, over het hoofd zien of waar we niet mee omgaan zoals het hoort?

→ Enkele voorbeelden

Kapelletjes te velde, (plattelands)kerkhoven...: ze worden hersteld, bestudeerd, opgenomen in een route of herwaarderingsplan, ontsloten... Hun vergeten verhaal wordt weer verteld en dient als voorbeeld voor weer ander, gelijkaardig erfgoed. Een uitgelezen invalshoek voor kleinere gemeenten. Er zijn voorbeelden in Vleteren (veldkapelletjesroute), Langdorp/Wolfsdonk (kerkhoven) en elders.

Huizen als dragers van reclameboodschappen: het fenomeen is welbekend maar ook fel bedreigd door de veranderende smaak, renovaties, bepleisteringen, inbreiding, de inbeukende natuurelementen enz. Vaak zijn het buurtbewoners die in actie schieten als dit pril-20ste-eeuwse erfgoed wordt bedreigd.

ERFGOED EN/IN DE NIEUWE STAD

Onroerend erfgoed en dorps- en stadskernvernieuwing, het was niet altijd een gelukkig huwelijk: er is in de 19de en 20ste eeuw ontstellend veel sta-in-de-weg erfgoed en historisch weefsel vernield met het oog op de modernisering en 'saneringen', en op de vestiging van het rijk van Koning Auto. De discussies waren vaak hevig.

Het lijkt erop dat er op veel plaatsen meer rekening wordt gehouden met de erfgoedwaarden bij de plannen om een buurt te veranderen en te vernieuwen. Die erfgoedwaarden – 'de geest van de plek' – zijn in het beste geval een troef en een hefboom voor de nieuwe projecten, niet langer een rem. De nieuwe wind heeft er ook mee te maken dat we onroerend erfgoed meer in zijn context zijn gaan bekijken, niet langer alleen als eenzaam relict in een snel veranderende wereld. (Even onszelf relativiseren: de Brusselse burgemeester Charles Buls hield in 1893 al een pleidooi voor omzichtigheid in de aanpak van historische stadsdelen...)

Zijn er bij jullie voorbeelden van gerealiseerde, lopende, geplande... vernieuwingsprojecten waarbij onroerend erfgoed actief is betrokken en er een erfgoedverhaal verteld kan worden? Is er industrieel, sociaal, groen erfgoed bij betrokken (bv. voormalige fabrieksgebouwen en arbeidersbuurten, weer blootgelegde waterlopen)? Wat betekenen de projecten concreet voor het erfgoed? Wat zijn de argumenten voor en tegen?

Let wel: Open Monumentendag is niet de Dag van de Architectuur: terwijl die de nadruk legt op het nieuwe, wil Open Monumentendag het verhaal vertellen van de integratie van het erfgoed in dat nieuwe. Een rondleiding op de Dag van de Architectuur brengt het verhaal van de nieuwe architecturale aanpak. Een gidsbeurt op Open Monumentendag heeft het over de historische betekenis en waarden, en over onze omgang daarmee.

→ Enkele voorbeelden

In Westouter (Heuvelland) wordt de dorpskern hernieuwd. Een belangrijk uitgangspunt bij de plannen waren het aanwezige wederopbouwverfgoed, dat op veel plaatsen onder druk staat, en het algemene beeld van het dorp. Hoe loods is dat de 21ste eeuw binnen zonder het karakter te vernielen?

Ze zijn stilaan talrijk, de steden en gemeenten waar waterlopen in het centrum weer (deels) worden opengelegd en een belangrijke actor worden in vernieuwingsprojecten, vergroening, autoluwheid enz. Zo'n stad of gemeente keert zo als het ware terug in de tijd, toen een open waterloop een vanzelfsprekendheid was.

EEN TWEEDE, DERDE ENZ. LEVEN

GEZOCHT: EEN NIEUWE INVULLING

Onroerend erfgoed dat zijn (oorspronkelijke) functie heeft verloren, krijgt een nieuwe functie-met-toekomst, en dat zonder de essentie van het erfgoed aan te tasten: dat is de kerngedachte achter een goede herbestemming die het voortbestaan van het erfgoed garandeert. Het lijkt bedrieglijk eenvoudig, maar het is dat in de meeste gevallen niet: want wat is de essentie van een bepaald stuk erfgoed? Hoe definieer je die? Wat zijn karakteristieken die *untouchable* zijn? Hoe verzoen je dat met eigentijdse 'wetten en praktische bezwaren' die in de weg kunnen staan? Om nog te zwijgen van het budget, de rentabiliteits-eisen en factoren als de energie-efficiëntie? Welke rol speelt overheidssteun? En wat doe je als een restauratie dringend nodig is zonder dat er concrete herbestemmingsplannen zijn?

Het is vandaag de dag een toenemende uitdaging voor ongeveer al onze steden en gemeenten: de herbestemming van het religieus erfgoed – kerken en kapellen, abdijen en kloosters, onderdelen van schoolgebouwen. Hoe concreet is de discussie en/of zijn de plannen in jouw stad of gemeente? Waar is het probleem acuut, welke voorstellen doen de ronde? Waar komt de inspiratie vandaan? Herbestemming is uiteraard geen problematiek van het religieuze erfgoed alleen: op een aantal plaatsen rijzen gelijkaardige vragen over het industrieel erfgoed, oorlogserfgoed, woonerfgoed enz. Ga op zoek naar boeiende voorbeelden-met-een-verhaal!

→ Enkele voorbeelden

In Menen staat in de Ieperstraat een complex met zestien woningen van diverse types. Het heeft jaren van leegstand achter de rug. Dit is de vierde functie van het pand, dat is gebouwd als klooster en in de 19de en 20ste eeuw dienstdeed als militair hospitaal en tabaksfabriek. De oorspronkelijke configuratie van de gebouwen bleef bewaard.

Tot voor enkele jaren stond in Tombeek (Overijse) het voormalige sanatorium, een ontwerp van Fernand en Maxime Brunfaut uit 1936-1937, te vervallen. De problematiek werd onder de aandacht gebracht door de actiegroep 'Red het sanatorium'. Met succes: het complex wordt herbestemd tot een woonzorgcentrum, een functie die aansluit bij de zorgfunctie die het al had.

OUD WORDT NIEUW GROEN

We blijven in de sfeer van de herbestemming. Wij hebben hoge nood aan groen, rustige ruimtes, recreatie- en stiltegebieden... Veel van dat 'nieuwe' groen danken we aan het 'oude' erfgoed. Als je een historische plattegrond van onze steden en gemeenten bekijkt, zul je zien dat het groen in en bij zo'n stad vroeger vaak het groen van een abdij of klooster was, van een kasteel-met-park, van een beboomde dreef, een pastorie, de omwalling, een begijnhof, een waterloop en zijn winterbedding...

Het groen bleef groen, maar kreeg een nieuwe publieke functie als stadspark of -tuin, binnenstedelijke verbinding voor traag verkeer, wandel- en recreatiedomein, speeltuin, dierenpark, stiltegebied enz.

Zijn er in (de buurt van) jouw stad of gemeente dergelijke voorbeelden van 'oud groen' dat 'nieuw groen' is geworden? Hoe is de plek in de loop van de jaren geëvolueerd? Vertel het historische verhaal.

→ Enkele voorbeelden

Sites met een militair karakter werden vaak niet opgenomen in de plannen voor een uitbreiding van de stad of gemeente. Mede daardoor zijn ze, nu ze gedemilitariseerd zijn, in een aantal gevallen groene longen, wandeldomeinen enz. Dat is onder meer het geval met de forten van de Antwerpse binnengordel. Denk ook aan de vesten in diverse steden.

Wat ooit een kunstmatig opgeworpen aarden dam was die dienstdeed als onderbouw van een Romeins aquaduct uit de 1ste eeuw n.Chr., werd in de middeleeuwen een wijngaard en is nu een geliefde wandel- en jogplek voor Tongenaren.

← Romeinse aquaduct, Tongeren

MONUMENTEN IN BEWEGING - RESTAURATIES

OVER MAXI- EN MINIMALISTEN

Het onderwerp 'restauratie' boeit veel mensen. De opvattingen over hoe je historische gebouwen in een goede staat brengt en houdt, evolueerden in de loop van de tijd ingrijpend. Van het vooral 19de-eeuwse maximale herstel van een gave stijlzuiverheid die vaak nooit had bestaan, in de trant van de invloedrijke Franse architect Viollet-le-Duc, evolueerden we naar meer voorzichtige benaderingen. Van voltooiën, reconstrueren, vervolledigen, idealiseren en verfraaien gingen we naar een meer terughoudende, omkeerbare en zo mogelijk preventieve, onderhoudende en consoliderende aanpak, met respect voor de historische laagheid van een gebouw.

Een aantal krachtlijnen is in 1964 vastgelegd in het Charter van Venetië. De veranderde opvattingen hebben onder meer te maken met: de verruiming van de monumentenzorg, de toegenomen wetenschappelijke kennis van de architectuurgeschiedenis, financiële kwesties enz.

Ga op zoek naar sporen van de veranderde opvattingen in je omgeving. Welke sporen zijn er nog van het 'harde' 19de-eeuwse maximalisme? Zijn er recente voorbeelden van 'zachte', meer minimalistische ingrepen? Hoe verloopt een restauratieproces: van de eerste beschrijving en diagnose, over het vastleggen van een historische 'referentieperiode' en de eventuele nieuwe bestemming, tot de laatste oplevering? Op welke problemen stoot men? Worden oude materialen en technieken nog toegepast? Wat met hedendaagse materialen? En wat doen we met elementen die letterlijk onvervangbaar zijn omdat het materiaal, het vakmanschap en de oude techniek niet langer voorhanden zijn?

→ Enkele voorbeelden

Niet zelden kun je de veranderde opvattingen letterlijk aflezen aan een gebouw: zo werd de Antwerpse kathedraal in de 19de eeuw 'aangevuld' met portalen en steunberen, werd in de jaren 1970 het schip gedecapeerd en ging men vanaf de jaren 1990 behoedzamer te werk.

Lemen hoeves, vakwerkhoeves en -schuren, strooien daken...: je vindt er wel in elke provincie sporen van. De vakwerktechniek wordt bij restauraties nog altijd toegepast en bouwen in leem is zelfs aan een kleine revival toe.

Boerenkathedraal, Putte →
Provincie Antwerpen | foto: SYB'L S. Pictures

DUURZAAMHEID XXL

Duurzaamheid, toegankelijkheid, veiligheidseisen...: het onroerend erfgoed evolueert mee met z'n tijd en voegt zich zo goed als het kan naar nieuwe normen en regelgevingen. Vanzelfsprekend is dat lang niet altijd, maar nieuwe technologieën, het gezond verstand en een stevige dosis creativiteit maken veel mogelijk. Veel hangt ook af van de invulling van bepaalde begrippen.

Neem duurzaamheid: als je dat beperkt tot energie-efficiëntie, rijzen er op veel plaatsen problemen. Maar duurzaamheid is méér: zo is erfgoed per definitie 'duurzaam', simpelweg omdat het er al zo lang staat en omdat behoud en herbestemming betekenen dat er geen nieuwe bouw nodig is, met alles wat daarbij hoort aan ecologische voetafdruk. Duurzaamheid, dat is ook de kwaliteit van de omgeving op lange termijn, werkgelegenheid dankzij het erfgoed (toerisme, ambachten, bouwtechnieken...), een goed gevoel en sociale cohesie bij buurtbewoners. En – wat vaak vergeten wordt – duurzaamheid is óók respect voor de generaties die vóór ons leefden: ook wie met een historisch perspectief naar de dingen kijkt, is duurzaam bezig.

Zoek bij jou in de buurt in het onroerend erfgoed voorbeelden van toepassingen van de nieuwe opvattingen en de veranderde normen rond duurzaamheid, veiligheid, toegankelijkheid... Hoe zien de oplossingen eruit? Wat waren de discussies?

→ Enkele voorbeelden

In Ingoogem (Anzegem) is recent het Lijsternest, de woning van Stijn Streuvels, gerestaureerd. Een van de deuropeningen werd daarbij verbreed, zodat ook mensen met een beperking de belangrijkste ruimtes van het huis kunnen bezoeken. De essentie van het verhaal (niet het hele huis) is door deze ingreep voor iedereen toegankelijk.

In Zelzate staat de wijk Klein Rusland. Daar is recent een restauratie als test-case uitgevoerd met als centrale vraag: kun je het onroerend erfgoed en de eisen die daaraan gesteld worden, verzoenen met nieuwe vereisten inzake duurzaamheid en hedendaagse sociale huisvesting? De kwestie doet zich uiteraard op veel plaatsen voor.

'T IS DEN OORLOG

Historische gebouwen zijn altijd meer dan... historische gebouwen. Ze hebben een identiteitsbetekenis voor een lokale, regionale, nationale gemeenschap, ze roepen emoties op, ze staan symbool. Wie zo'n gemeenschap wil treffen, om welke reden ook, vindt in het onroerend erfgoed een doelwit. En wie ongevoelig is voor de betekenis, de emoties en de symboliek, gaat wel eens met de botte bijl door dat erfgoed. Monumenten als pionnen in een ideologisch, politiek en ook economisch spel. En in een strategie: monumenten hebben vaak een strategische waarde in tijden van conflict.

Het moedwillig vernielen of beschadigen van erfgoed doet zich voor in tijden van oproer en onrust, geweld en oorlog, wraak. Dat heeft in het verleden ook in Vlaanderen geleid tot de beschadiging en het (functie)verlies van veel onroerend erfgoed. De belangrijkste episodes zijn bekend: de beeldenstormen en godsdiensttwisten, de Franse tijd (tevens de aanzet voor het ontstaan van de monumentenzorg), de beide wereldoorlogen en hun naweeën. Omgekeerd leverden conflicten ook nieuwe gebouwen op, zoals militair en oorlogserfgoed. Na een conflict draait de wereld weer door en moet er worden wederopgebouwd, wordt er herdacht en hersteld, onderneemt men internationale pogingen om het erfgoed in oorlogstijd te beschermen...

Ga na hoe conflicten en hun gevolgen nog zichtbaar aanwezig zijn in ons gebouwde erfgoed en onze landschappen? Welke rol is er voor dat onroerend erfgoed weggelegd in herdenkingsjaren? Hoe integreer je oorlogserfgoed zinvol in een nieuwe, oorlogsvrije en dynamische omgeving, met inwoners die misschien willen vergeten? Want ook dat maakt deel uit van de geschiedenis...

→ Enkele voorbeelden

Na de Eerste Wereldoorlog leek het alsof de bevolking de bezetting en vernieling zo snel mogelijk wilde vergeten en haar oude leven hernemen. Dat resulteerde in de wederopbouw op historiserende wijze van steden als Leper, Diksmuide, Leuven, Lier en Dendermonde. Ideeën en voorstellen om moderner te werk te gaan of om ruïnes ruïnes te laten zijn kregen te weinig weerklank om ingang te vinden. Een van de gevolgen is dat er vandaag de dag in Vlaanderen nauwelijks of geen WO I-ruïnes meer zijn. Dat wordt wel eens betreurd. Een uitzondering is de Vredesmolen in Klerken, een molenruïne die naderhand betekenis kreeg als vredessymbool en een rol speelt bij het ontdekken van het oorlogslandschap.

Het Kamp van Beverlo (Leopoldsburch) werd in 1835 door Leopold I opgericht als eerste permanente militaire kamp van de piepjonge Belgische natie, waarvan men in die jaren nog dacht dat die tegen Nederland moest worden beschermd. Tot een oorlog is het niet gekomen.

DE BETEKENISSEN VAN HET ERFGOED

VAN SCHATTEN- NAAR KENNISJACHT

Nieuw erfgoed en nieuwe kennis over het erfgoed komt onder meer van de archeologie, een wetenschap die de jongste decennia is geëvolueerd tot een discipline waar tal van vaak hoogtechnologische wetenschappen aan bijdragen. Maar is de beeldvorming ook mee geëvolueerd? Het valt te betwijfelen als er weer eens een artikel verschijnt met een archeoloog in beeld die met een borsteltje doende is, een bewindvoerder die klaagt dat het allemaal niets oplevert en veel tijd en geld kost, of in het beste geval een 'spectaculaire vondst'. De beeldvorming over archeologie als mis- of gelukte schattenjacht is hardnekkig, terwijl eigentijdse archeologen in de eerste plaats kennisjagers zijn.

Archeologie zoekt niet, archeologie vindt. Open Monumentendag heeft hier als publieksevenement een rol te spelen, samen met de archeologen: wat is archeologie vandaag de dag, waar doen we het voor, hoe doen we het, welke nieuwe inzichten levert het op die we zonder archeologie nooit zouden krijgen? Een opgraving is maar een begin: hoe houden we de kennis bij en bouwen we ze op? Wat zijn belangrijke principes – het Verdrag van Malta schrijft voor dat we het archeologische bodemarchief zo veel mogelijk met rust laten – en waar staat ‘de vernier betaalt’ voor?

← Hallenhuis, Brugge

→ Enkele voorbeelden

Verspreid over Vlaams-Brabant bevinden zich enkele vici, handelsnederzettingen uit de Gallo-Romeinse tijd, waar recent een opgraving plaatsvond. Er zijn er onder meer in Tienen, Asse, Elewijt (Zemst) en Kester (Gooik). Dat leidt in december 2013 tot een publicatie en publieksactiviteit waarin de nieuwe inzichten voor een ruim publiek worden ‘vertaald’.

Archeologie, dat is in het beste geval opgraven, bestuderen en ontsluiten. In Sint-Andries (Brugge) is het Hallenhuis een mooi voorbeeld van hoe het moet gaan: er vond een opgraving plaats, gevolgd door een studie, in dit geval met een reconstructie. Dat is gekoppeld aan een educatief project en de vondsten worden permanent geduid in het nabijgelegen woonzorgcentrum.

VOL VAN BETEKENIS

Hoe komt het dat sommige kerken pal in het centrum van een gemeente of stad staan, en andere aan de rand? Waarom staat in zo'n kerk het altaar waar het staat, en waarom is er nog een stuk kerk achter dat altaar? Wat doet die boerderij met haar gigantische schuur bij een abdij? Waarom is de markt... de markt?

Doorgaans wordt het geformuleerd als een klacht, maar je kunt het ook zien als een stevige uitdaging voor de huidige generatie erfgoedzorgers: een aantal van onze monumenten lijdt aan historisch betekenisverlies. Wat ‘vroeger’ blijkbaar vanzelfsprekende kennis was, is dat niet langer, zegt toch de beeldvorming: bij de bevolking in het algemeen, de nieuwe generatie (“De jeugd? Ze weten niets meer”), nieuwkomers...

Voeg daar de factor ‘functieverlies’ bij, en je krijgt een gevaarlijke cocktail. Een Open Monumentendag over ‘erfgoed vroeger, nu en in de toekomst’ móet als sensibiliserend evenement met deze problematiek bezig zijn. Met sensibiliseren ben je nooit klaar. Open Monumentendag heeft dan ook in principe het eeuwig leven...

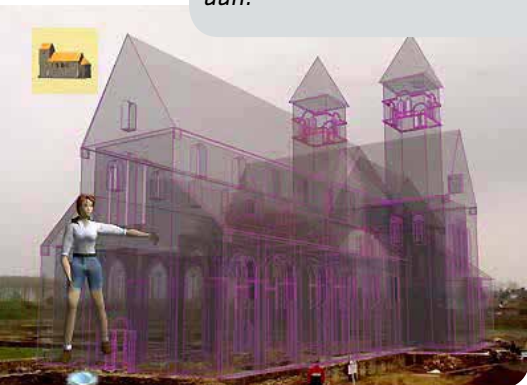
Open Monumentendag heeft hier vanuit zijn opdracht een taak te vervullen (uiteraard niet in z'n eentje): hoe gaan we dat dreigende betekenisverlies tegen? Hoe zorgen we ervoor dat mensen het onroerend erfgoed kunnen blijven ‘lezen’? Met welke middelen en in welke taal spreken we onze bezoekers het best aan? Is volksverheffing echt uit de tijd of is er juist honger naar de basics? Hoe is de technologische revolutie dienstig voor een zinvolle ontsluiting? Leerlingen die op Open Monumentendag goed voorbereide gidsen worden, hoe pak je dat aan?

→ Enkele voorbeelden

In Ename weet men al langer hoe de moderne technologie een belangrijke rol kan spelen in de ontsluiting van het erfgoed. De Tijdsvensters zijn daar een mooi voorbeeld van, in dit geval voor een moeilijk leesbare archeologische site die zo tot nieuw leven wordt gebracht.

Monumentenwachters kunnen een belangrijke rol spelen in de bewustwording voor monumenten en hun betekenissen, omdat ze zo direct bij historische gebouwen betrokken zijn. Zij kunnen mensen, zowel kinderen als volwassenen, meetrokken in een ‘fysiek’ verhaal.

← Tijdsvenster PAM Ename, Oudenaarde

NIEUW VOLK, NIEUW ERFGOED

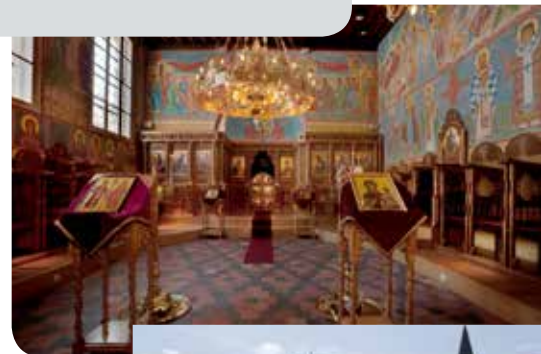
Over betekenis gesproken... De bevolking verandert zoals bekend snel van samenstelling. Beweeglijkheid, culturele veelheid en diversiteit zijn aan de orde van de dag. Dat heeft zo zijn (toekomstige) gevolgen voor de erfgoedzorg.

Hoe weerspiegelen die veranderingen en die evolutie zich in ons onroerend erfgoed? Brengen mensen van elders een andere wooncultuur mee, andere architecturale inzichten en benaderingen, eigen religieus, funerair enz. erfgoed? En als dat zo is, waarom blijft dat erfgoed dan onderbelicht? Is het nog geen erfgoed stricto sensu? Maar moeten we er toch niet nu al mee begaan zijn? Een heel andere vraag: bereikt Open Monumentendag de nieuwe bevolkingsgroepen?

→ Enkele voorbeelden

Over Vlaanderen verspreid zijn er hier en daar katholieke gebouwen die later door 'andersgelovigen' werden en worden gebruikt. Een mooi voorbeeld is de voormalige kapel van het Brugse Sint-Joosgodshuis, die herbestemd is als kerk van de orthodoxe gemeenschap met het bijbehorende interieur: de indrukwekkende iconostase is er het meest opvallende element van. Ook in de stad Antwerpen zijn er enkele voorbeelden (Sint-Jozef en O.L.V. van Gratie, nu respectievelijk Grieks- en Russisch-Orthodox). En in Waterschei (Genk) doet het voormalige Hotel Terminus dienst als Russisch-orthodoxe kerk.

Enkele beeldbepalende moskeeën in Limburg zijn officieel te 'jong' om op Open Monumentendag als monument te fungeren, maar ooit worden ze het natuurlijk wel. Hetzelfde geldt voor de Hindoetempel in Wilrijk (Antwerpen). Moet Open Monumentendag ook al even vooruitkijken?

← Orthodoxe kerk, Brugge

Yunus Emree Moskee, Genk | © PCCE →

JONG VOLK, OUDE STENEN

Veel van onze kinderen en jongeren komen rechtstreeks in contact met onroerend erfgoed: het kinderdagverblijf bevindt zich in een historisch pand, ze lopen school of gaan naar een academie of conservatorium in een gebouw met erfgoedwaarde, hun jeugdbeweging huist in zo'n complex, ze wonen zelf in een 'oud huis' of in een buurt waarvan het karakter mee bepaald wordt door het onroerend erfgoed.

De directheid van dat contact tussen het jonge volkje en de 'oude stenen' is een gedroomd uitgangspunt: betrokkenheid is er sowieso. Van daaruit kun je vragen losweken en discussies uitlokken over het erfgoed en zijn belang, waarde, nadelen, pluspunten enz. De jeugdige kritische zin aanscherpen, zeg maar. Want zoals bekend: het gaat hier over de erfgoedzorgers van de toekomst.

→ Enkele voorbeelden

Al jaren zijn de leerlingen van het Koninklijk Atheneum Erasmus in Deinze op Open Monumentendag de gidsen van dienst. Ze worden uiteraard goed voorbereid op hun taak. De confrontatie met de (veelal oudere) bezoekers en het eigenzinnige programma geven een bijzondere sfeer aan Open Monumentendag in Deinze.

Op enkele plaatsen verzorgen leerlingen van een school gidsbeurten in hun erfgoedschool. Dat is bijvoorbeeld in Brugge het geval, waar de leerlingen van hotelschool Spermalie bezoekers rondleiden in wat nu hun school is en vroeger de Sint-Jozefskliniek was. Het gebeurt onder meer ook in het Van Celstinstituut in Antwerpen.

NOG MEER INSPIRATIE?

Vanuit Herita blijven we volop ideeën, inspiratie en voorbeelden geven. We reiken ideeën aan, maar stellen tegelijk met veel plezier vast dat de Lokale Comités creatief aan de slag gaan met deze inhoudelijke input! Deze inspiratiegids is een eerste aanzet, een prikkel, een open uitnodiging. Op www.openmonumenten.be vind je de volgende maanden nog meer voorbeelden.

Noteer nu al volgende belangrijke data:

- 6 januari 2014 – 28 februari 2014: aanmeldingsperiode
- 3 maart 2014 – 16 mei 2014: inschrijvingsperiode
- 12 juni: Begeleidingscomité
- 30 juni 2014 – 4 juli 2014: naleesronde Lokale Comités

En natuurlijk kan je ons steeds contacteren bij vragen of twijfels. Toets nu al jouw ideeën af bij Herita of jouw provinciale coördinator. We staan je graag bij met raad en daad!

Herita vzw | Open Monumentendag Vlaanderen

Oude Beurs 27 | 2000 Antwerpen

T 03 212 29 55 | F 03 212 29 56

E openmonumentendag@herita.be | W www.openmonumenten.be

Provincie Antwerpen

Dienst Erfgoed

Serge Migom

Koningin Elisabethlei 22 | 2018 Antwerpen

T 03 240 64 53 | F 03 240 64 75

E erfgoed@admin.provant.be | W www.provant.be/vrije_tijd/cultuur/erfgoed

Provincie Limburg

Provinciaal Centrum voor Cultureel Erfgoed

Bert Van Doorslaer en Betty Simon

Provinciehuis | Universiteitslaan 1 | 3500 Hasselt

T 011 23 75 81 | F 011 23 75 85

E pcce@limburg.be | W www.pcce.be

Provincie Oost-Vlaanderen

Dienst Erfgoed

Martine Pieteraerens

Woodrow Wilsonplein 2 | 9000 Gent

T 09 267 72 28 | F 09 267 72 99

E erfgoed@oost-vlaanderen.be | W www.oost-vlaanderen.be/erfgoed

Provincie Vlaams-Brabant

Dienst Cultuur

Dominique Stels

Provincieplein 1 | 3010 Leuven

T 016 26 74 76 | F 016 26 76 35

E dominique.stels@vlaamsbrabant.be | W www.vlaamsbrabant.be

Provincie West-Vlaanderen

Dienst voor Cultuur

Jeroen Cornilly

Provinciehuis Boeverbos | Koning Leopold III-laan 41 | 8200 Brugge

T 050 40 35 76 | F 050 40 31 07

E jeroen.cornilly@west-vlaanderen.be | W www.west-vlaanderen.be

Monumentenwacht West-Vlaanderen | © Herita | foto: Stefan Dewickere →